

ЛЕКСИКА ПРАСЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Дослідження присвячене аналізу розвитку української мови на основі її праслов'янських коренів. У роботі розглянуто етапи розвитку праслов'янської мови, її вплив на формування сучасної української мови. Проаналізовано фонетичні та граматичні особливості праслов'янської лексики, виділено лексико-тематичні групи.

Ключові слова: праслов'янська мова, українська мова, розвиток мови, лексика, граматики, фонетика.

Abstract

The study is devoted to the analysis of the development of the Ukrainian language based on its Proto-Slavic roots. The paper examines the stages of the development of the Proto-Slavic language, its influence on the formation of the modern Ukrainian language. Phonetic and grammatical features of Proto-Slavic lexicon were analyzed, lexical and thematic groups were identified.

Keywords: Proto-Slavic language, Ukrainian language, language development, vocabulary, grammar, phonetics.

Українська мова є однією з найдавніших індоєвропейських мов. Історію української мови лінгвісти описують від праслов'янської (спільнослов'янської) мовної єдності, яка виділилася з індоєвропейської прамови приблизно в III тис. до н. е.

Дослідження праслов'янської мови є актуальним сьогодні з кількох причин:

1. Історичне значення. Вивчення праслов'янської мови дозволяє зрозуміти походження та розвиток сучасної української мови, у ній закодована історія того періоду, багатовіковий досвід, культурні здобутки українців.

2. Лінгвістичне: дослідження праслов'янської мови допомагає мовознавцям простежити процес становлення лексичної, фонетичної, граматичної системи сучасної української літературної мови від тих часів. Також залишається актуальним питання, що спільного залишилося в сучасній українській мові від праслов'янської. Ця робота спрямована на дослідження праслов'янської лексики в сучасній українській мові.

Сучасні дослідники (І. Огієнко, Ю. Шевельов, Г. Півторак, В. Скляренко) критикують теорію єдиної давньоруської мови, стверджуючи, що українська мова виокремилася безпосередньо з праслов'янської мови. Тому три східнослов'янські мови розвивалися пізніше як самостійні мови.

І. Юшук вважає, що «досить вірогідно припускати, що мова племен, які півтори тисячі років тому жили на теренах сучасної України, уже була мовою із сучасним українським словниковим складом (лише не таким багатим і не таким засміченим запозиченнями), із сучасною українською граматичною будовою (з поодинокими розбіжностями), тільки, може, деякі звуки і звукосполучення вимовлялися трохи інакше, мала більш виражені діалектні розгалуження й відмінності... [1, с. 10].

Праслов'янська мова — прамова, від якої походять слов'янські мови. Питання про час функціонування праслов'янської мови ґрунтується на кількох гіпотезах. Деякі дослідники вважають, що праслов'янська мова існувала протягом 4—5 тисяч років, інші — до тисячі років, а час зародження визначають від III—IV тис. до н. е. до початку I тис. н. е. Такі розбіжності в поглядах зумовлені відсутністю документальних свідчень [2].

Виділяють у розвитку праслов'янської мови три періоди: протослов'янський, самостійного розвитку, діалектної диференціації [2].

1. У протослов'янському періоді праслов'янська мова ще зберігала основні діалектні ознаки індоєвропейської прамови і зв'язки з іншими діалектами-протомовами, але вже протиставлялася їм як споріднена частина раніше єдиної мовної системи.

2. Період самостійного розвитку знаменує набуття праслов'янською мовою специфічних для неї фонетичних і лексико-граматичних ознак, які визначали її суть як окремої мови.

3. У період діалектної диференціації праслов'янської мови відбулося її поступове розшарування на основні діалекти, яке пройшло дві стадії — ранню (діалектні відмінності лише зароджувалися) і пізню (діалектні відмінності набували ознак специфічних груп) [3].

Виділення трьох періодів ґрунтується на врахуванні основних змін у фонетичній, лексичній та граматичній системах мов.

Ранній період (кінець III — перша половина I тис. до н. е.). Це найтриваліший період, який ознаменувався такими фонетичними змінами: поступова втрата індоєвропейських придихових проривних приголосних [ʔ], [sʔ], [ʃʔ] тощо; виникнення нового приголосного [сʔ] (в етимологічній традиції слов'янських мов використовується кириличний [х]). Варто додати, що фонетику в цьому контексті мовознавці розглядають як інструмент для творення слів, для вимови й адекватного сприйняття.

Середній період (друга половина I тис. до н. е. — III—IV ст.). Характеризувався якісно новими ознаками праслов'янської мови. Йдеться про дві кардинальні фонетичні зміни, відомі як закон відкритого складу (спрощення груп приголосних) й палаталізація приголосних (явище м'якшення приголосних)

Пізній період (V—VI ст.). У цей період взаємопов'язані закони відкритого складу і складового сингармонізму діють в умовах інтенсивного діалектного розшарування праслов'янської мови, активно впливаючи не тільки на її внутрішній характер, а й на формування фонетичних і граматичних ознак майбутніх слов'янських мов [2]. Усі ці періоди впливали на становлення фонетичних, лексичних, граматичних особливостей лексики того часу.

Жодних письмових пам'яток праслов'янської мови не збереглося, тому мова була реконструйована на підставі порівняння достовірно засвідчених слов'янських та інших індоєвропейських мов [4]. Праслов'янська мова — це штучна або реконструйована мова, яка була створена на основі припущень: якщо певна буква змінювалася в певному слові, то у всіх інших словах, де ця буква стоїть в ідентичному місці, вона також зміниться. Тому вчені класифікували ці зміни і використали у створенні праслов'янської мови. Наука, яка цим займається, називається порівняльним мовознавством. Дослідженням фонетичної схожості слов'янських мов займалися відомі мовознавці: Бодуен де Куртене, І. Шевельов, П. Бузук. І. Ющук займався дослідженням лексики VI століття.

Українська мова успадкувала від праслов'янської значну частину лексики, чимало фонетичних та граматичних рис. Слова праслов'янського походження виникли в період спільної прамови. Слова цієї мови пишуть латиницею, але для позначення деяких звуків використовують кириличні знаки, часто перед кожним словом ставлять (*) - знак, що це припущення мовознавців. В усіх десяти частинах мови є праслов'янські слова. Виокремлюємо такі лексико-тематичні групи слів праслов'янської мови:

1. Назви явищ природи: *morkъ* [1] — «морок, темнота»; *otlъga* [5] — «відлига»; *jaglъjъ* [1] — «чорний ґрунт, чорнозем»; *berzъnъ* [1] — «березень, квітень»;

2. Назви навколишньої дійсності: *bezdorъžica* [1] — «бездоріжжя»; *ama / jama* [1] — «яма»; *apadъ* [1] — «місце куди падає тінь»; *lěs* [1] — «ліс»; *dzeń* [1] — «день»; *zerja* [1] — «зоря»; *trawa* [1] — «трава».

3. Назви хвороб та стану здоров'я: *aduxa* — «кашель, ядуха» [1]; *adušivъjъ* [1] — «страждає від задишки» походить від слова *adušъ* — [1] «задишка»; *xudoba* [5] — «хворобливість»; *bodežъ* [1] — «гострий біль»; *alověti* — «безплідний»; *lъgoba* [5] — «полегшення».

4. Слова, пов'язані з тваринництвом: *agneŭjъjъ* [1] — «ягнячий» походить від слова *agne* — «ягня»; *baranina* [1] — «баранина, запах барана» від слова *baranъ* — «баран, чорно-білий козел»; *bobr* — «бобер».

5. Назви міфічних створінь та обрядів: *čemera* [5] — «злий дух, міфічна істота»; *basnъ* [3] — «ворожіння, слова закляття»; *zababonъ* [1] — «чаклунство, чари»; *běs* [1] — «біс».

6. Назви зброї: *třěla* [1] — «стріла»; *luk* [1] — «лук»; *škit* [1] — «щит»; *toporo* [1] — «сокира»; *mječ* [1] — «меч».

7. Прикметники, які описують характер людини або її статус: *adera* [1]– «сварливий, той що не може бути в суспільстві»; *ašutъnъjъ* [1]– «марнославний»; *аръnъjъ* [1]– «дотепний, винахідливий», *бахасъ* – «хвастун», *bědny* – «бідний».

8. Числівники: *prъrvъ* [1] – «один»; *vъtorъ* [1] – «два»; *trъtъjъ* [1]– «три»; *četvъrtъ* [1] – «чотири»; *pъtъ* [1] – «п'ять»; *šestъ* [1] – «шість»; *sedmъ* [1] – «сім»; *osmъ* – [1] «вісім»; *devъtъ* [1] – «дев'ять»; *desъtъ* [1] – «десять».

Зауважимо, що певні слова з праслов'янської мови, які використовують у сучасній українській мові, модифікувалися, деякі не зазнали змін, а інші стали історизмами чи архаїзмами. Найбільше подібні числівники і назви явищ природи. Окремі слова змінили своє значення, наприклад: *бахасъ* – слово подібне до слова «багатій», але з роками змінило своє значення з «хвалька» на «заможну людину»; *berъzъnъ* – слово замість двох місяців почало означати тільки один – березень.

Отже, проаналізувавши основні етапи розвитку праслов'янської мови, визначили етапи розвитку та вплив цієї прамови на подальший розвиток української мови. Лексика української мови сформувалася на основі праслов'янської мови. В українській мові існує багато спільного з праслов'янською, але є й певні відмінності. Праслов'янську мову вважають предком сучасної української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ющук І. П. Словник української мови VI століття – 2017. – 352 с.
2. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології / В. В. Лучик. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 240 с.
3. Українська мова в XVIII столітті [Електронний ресурс] // Літопис Української культури.. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um78.htm>
4. Брус М. П. Історична граматики української мови, частина перша – 2016. – 184 с.
5. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1: А–Г. – 672 с.

Стадник Єгор Григорович – студент групи ЕМСА-23б, факультету електроенергетики та електромеханіки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, email: stadnike33@gmail.com

Стадній Алла Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, email: stadniy.all@vntu.edu.ua

Stadnyk Yehor H. – student of EMSA-23b group, Faculty of Electrical Power Engineering and Electromechanics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia; stadnike33@gmail.com

Stadnii Alla Sergiivna – Candidate of Philology, Senior Lecturer, Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa, email: stadniy.all@vntu.edu.ua